

Διακήρυξη για τη βία

Η Διακήρυξη της Σεβίλλης για τη Βία συντάχθηκε από μια διεθνή Επιτροπή Πανεπιστημιακών, κατά το 6ο Συνέδριο με θέμα "Εγκέφαλος και Επιθετικότητα" το οποίο πραγματοποιήθηκε στο Πανεπιστήμιο της Σεβίλλης το Μάη του 1986, υπό την αιγίδα της Ισπανικής Επιτροπής της Ουνέσκο. Η Διακήρυξη αποσκοπεί να διαλύσει την πλατεία διαδεδομένη αντίληψη, ότι τα ανθρώπινα όντα έχουν αναπόφευκτα την τάση για πόλεμο, ως συνέπεια ανιάτων, βιολογικά καθορισμένων επιθετικών χαρακτήρων.

*Η Ουνέσκο υιοθέτησε τη Διακήρυξη της Σεβίλλης το 1989 η οποία έκτοτε έχει επίσης υιοθετηθεί από επιστημονικές οργανώσεις και έχει δημοσιευθεί σε περιοδικά σ' ολόκληρο τον κόσμο. Επειδή ο πόλεμος και η βία συνεχίζουν να κυριαρχούν στις ανθρώπινες σχέσεις, πιστεύουμε ότι η δημοσίευσή της και στη χώρα μας δεν στερείται νοήματος, δοθέντος ότι θα μπορούσε να αποτελέσει μια μικρή συνεισφορά στο κίνημα εναντίον του πολέμου και της βίας. Το παρόν κείμενο μεταφράστηκε από το περιοδικό *American Psychologist*, Οκτώβριος 1990.*

Επειδή πιστεύουμε ότι είναι ευθύνη μας, που απορρέει από τις επιστήμες που υπηρετούμε, να εκθέσουμε την άποψή μας για τις πιο επικίνδυνες και καταστροφικές δραστηριότητες του ανθρώπινου είδους, δηλαδή, τη βία και τον πόλεμο:

επειδή αναγνωρίζουμε ότι η Επιστήμη είναι πολιτιστικό προϊόν του ανθρώπου που δεν μπορεί να θεωρηθεί στατικό ούτε ότι περιλαμβάνει τα πάντα:

και εκφράζοντας την ευγνωμοσύνη μας για την υποστήριξη των αρχών της Σεβίλλης και των αντιπροσώπων της Ισπανικής Επιτροπής της UNESCO:

εμείς, οι υπογράφωντες πανεπιστημιακοί απ' όλον τον κόσμο, προερχόμενοι από επιστήμες που έχουν σχέση με το θέμα, συναντηθήκαμε και καταλήξαμε στην ακόλουθη Διακήρυξη για τη βία.

Στη Διακήρυξη αυτή αμφισβητούμε ορισμένα γενικά αποδεκτά ευρήματα της Βιολογίας τα οποία χρησιμοποιήθηκαν, ακόμα και από μερικές από τις επιστήμες που υπηρετούμε, για να δικαιώσουν τη βία και τον πόλεμο. Επειδή τα γνωστά αυτά ευρήματα έχουν συμβάλει στη δημιουργία ενός κλίματος απαισιοδοξίας στις μέρες μας, υποστηρίζουμε ότι η δημόσια και ύπερα από κριτική θεώρηση απόρριψη αυτών των λανθασμένων δηλώσεων μπορεί να συμβάλει σημαντικά στο Διεθνές Έτος Ειρήνης.

Η κακή χρήση επιστημονικών θεωριών και δεδομένων για τη δικαιώση της βίας και του πολέμου δεν είναι τωρινή· άρχισε με την έναρξη της σύγχρονης επιστήμης. Η θεωρία της εξέλιξης, για παράδειγμα, χρησιμοποιήθηκε για να δικαιώσει όχι μόνο τον πόλεμο, αλλά επίσης τη γενοκτονία, την αποικιοκρατία και την καταπίεση των αδυνάτων.

Διακηρύσσουμε τη θέση μας με τη μορφή πέντε προτάσεων. Έχουμε επίγνωση ότι υπάρχουν και πολλά άλλα θέματα σχετικά με τη βία και τον πόλεμο που η παρουσιάσή τους από την οπτική των επιστημών μας θα μπορούσε να είναι χρήσιμη, αλλά περιοριζόμαστε σ' αυτό που θεωρούμε το πιο σημαντικό πρώτο βήμα.

Είναι επιστημονικά ανακριβές να ισχυρίζεται κανείς ότι κληρονομήσαμε από τους προγόνους μας, τα ζώα, την τάση να πολεμούμε. Μολονότι σε όλα τα ζωικά είδη η διαμάχη εμφανίζεται σε πλατιά κλίμακα, μέχρι τώρα, στις οργανωμένες ομάδες στα υπάρχοντα ζωικά είδη, αναφέρθηκαν λίγες μόνο περιπτώσεις καταστροφικής διαμάχης μεταξύ των μελών του αυτού είδους και σε καμιά απ' αυτές δεν αναφέρεται η χρήση εργαλείων που σχεδιάστηκαν για ν' αποτελέσουν όπλα. Η συνηθισμένη ληστρική συμπεριφορά εναντίον άλλων ειδών για την εξασφάλιση τροφής δεν μπορεί να εξομοιωθεί με τη βία μεταξύ μελών ενός και του αυτού είδους.

Ο πόλεμος είναι χαρακτηριστικά ανθρώπινο φαινόμενο και δε συμβαίνει σε άλλα ζώα.

Το γεγονός ότι ο πόλεμος άλλαξε τόσο ριζικά με το πέρασμα του χρόνου δείχνει ότι είναι πολιτιστικό προϊόν. Η βιολογική του διάσταση εντοπίζεται κυρίως στη γλώσσα η οποία καθιστά δυνατό το συντονισμό των ομάδων, τη διάδοση της τεχνολογίας και τη χρήση εργαλείων. Ο πόλεμος βιολογικά είναι δυνατός, αλλά δεν είναι αναπόφευκτος, όπως μαρτυρούν οι ποικίλες μορφές με τις οποίες εμφανίστηκε και η φύση του σε χρόνο και χώρο. Υπάρχουν πολιτισμοί οι οποίοι επί σειρά αιώνων δεν έχουν εμπλακεί σε πόλεμο, και υπάρχουν πολιτισμοί που σε κάποιες περιόδους πολέμησαν συχνά και σε άλλες όχι.

Είναι επιστημονικά ανακριβές να ισχυρίζεται κανείς ότι ο πόλεμος ή οποιαδήποτε άλλη συμπεριφορά βίας είναι γενετικά προγραμματισμένη στην ανθρώπινη φύση μας. Μολονότι τα γονίδια εμπλέκονται σε όλα τα επίπεδα της λειτουργίας του νευρικού συστήματος, παρέχουν ωστόσο ένα δυναμικό εξέλιξης που μπορεί να ενεργοποιηθεί μόνο σε σχέση με το οικολογικό και κοινωνικό περιβάλλον. Αν και οι άνθρωποι έχουν την προδιάθεση να επηρεάζονται διαφορετικά από όμοιες εμπειρίες, ωστόσο η προσωπικότητά τους καθορίζεται από την αλληλεπίδραση της γενετικής τους κληρονομιάς και των συνθηκών ανατροφής τους. Εκτός από σπάνιες παθολογικές περιπτώσεις, τα γονίδια δε δημιουργούν αναγκαστικά άτομα με προδιάθεση στη βία. Ούτε βέβαια καθορίζουν το αντίθετο. Αν και τα γονίδια συν-εμπλέκονται στη δημιουργία των δυνατοτήτων συμπεριφοράς, δεν εξειδικεύουν από μόνα τους το αποτέλεσμα.

Είναι επιστημονικά ανακριβές να ισχυρίζεται κανείς ότι στην πορεία της ανθρώπινης εξέλιξης συνέβη μια επιλογή υπέρ της επιθετικής συμπεριφοράς περισσότερο από ό,τι για άλλα είδη συμπεριφοράς. Σε όλα τα είδη για τα οποία υπάρχει σωρεία επιστημονικών ευρημάτων η θέση των μελών μέσα στην ομάδα επιτυγχάνεται από την ικανότητά τους για συνεργασία και εκπλήρωση κοινωνικών λειτουργιών σχετικών με τη δομή μιας ορισμένης ομάδας.

Η κυριαρχία προϋποθέτει κοινωνικούς δεσμούς και σχέσεις· δεν είναι απλώς θέμα κατοχής και χρήσης ανώτερης φυσικής δύναμης· μολονότι περιλαμβάνει επιθετικές συμπεριφορές. Στις περιπτώσεις που η γενετική επιλογή υπέρ της επιθετικής συμπεριφοράς δημιουργήθηκε με τεχνητό τρόπο στα ζώα, γρήγορα οδήγησε στη δημιουργία υπερεπιθετικών ζωικών μονάδων· αυτό δείχνει ότι η επιθετικότητα σε φυσικές συνθήκες δεν έφτασε το μέγιστο της επιλογής. Όταν υπερεπιθετικά από πειραματικούς χειρισμούς ζώα είναι παρόντα σε μια κοινωνική ομάδα, είτε διασπούν την κοινωνική ομάδα, είτε διασπούν την κοινωνική της δομή ή εκδιώκονται από την ομάδα. Η βία δεν υπάρχει ούτε στην εξελικτική μας κληρονομιά ούτε στα γονίδιά μας.

Είναι επιστημονικά ανακριβές να ισχυρίζεται κανείς, ότι οι άνθρωποι έχουν "βίαιο εγκέφαλο". Μολονότι διαθέτουμε το νευρικό εξοπλισμό ώστε να ενεργούμε βίαια, αυτός δε δραστηριοποιείται αυτόματα από εσωτερικά ή εξωτερικά ερεθίσματα. Το ίδιο όπως στα ανώτερα θηλαστικά, και αντίθετα απ' ό,τι συμβαίνει στα άλλα ζώα, οι ανώτερες λειτουργίες του νευρικού μας συστήματος φιλτράρουν τέτοια ερεθίσματα πριν αντιδράσουμε. Η συμπεριφορά μας διαμορφώνεται από τις εμπειρίες μάθησης και από την κοινωνικοποίηση. Δεν υπάρχει τίποτα στη νευροφυσιολογία μας που να μας ωθεί σε βίαιες αντιδράσεις.

Είναι επιστημονικά ανακριβές να ισχυρίζεται κανείς ότι αιτία του πολέμου είναι τα "ένστικτα" ή οποιοδήποτε άλλο μεμονωμένο κίνητρο. Στις πολεμικές αναμετρήσεις όπως εμφανίζονται στις μέρες μας, έχει συμβεί μια μετατόπιση από την επικράτηση συναισθηματικών παραγόντων και κινήτρων, που μερικές φορές ονομάστηκαν "ένστικτα", προς την επικράτηση γνωστικών παραγόντων. Ο πόλεμος σήμερα περιλαμβάνει τη θεσμοθετημένη χρήση ατομικών χαρακτηριστικών όπως η τυφλή υπακοή και ο ιδεαλισμός, κοινωνικών δεξιοτήτων όπως η γλώσσα και λογικών εκτιμήσεων όπως ο υπολογισμός του κόστους, ο προγραμματισμός και η επεξεργασία πληροφοριών. Η τεχνολογία του σύγχρονου πολέμου έχει υπερονήσει χαρακτηριστικά που συνδέονται με τη βία τόσο στην εκπαίδευση αυτών που πολεμούν όσο και στην προετοιμασία του πληθυσμού γενικά να υποστηρίζουν τον πόλεμο. Αποτέλεσμα αυτής της έμφασης είναι ότι χαρακτηριστικά σαν τα παραπάνω συχνά θεωρούνται, λανθασμένα, ότι είναι αιτία και όχι το αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας.

Συμπερασματικά καταλήγουμε ότι η Βιολογία δεν καταδικάζει την ανθρωπότητα σε πόλεμο και ότι η ανθρωπότητα μπορεί να ελευθερωθεί από τη δουλεία της βιολογικής απαισιοδοξίας και ενδυναμωμένη με εμπιστοσύνη να αναλάβει το

έργο των μετασηματισμών που απαιτούν το Διεθνές Έτος Ειρήνης που διανύουμε καθώς και τα χρόνια που θ' ακολουθήσουν. Μολοντί αυτό το έργο είναι πρωταρχικά θεσμικό και συλλογικό, βασίζεται εξίσου στη συνείδηση των ανθρώπων για τους οποίους η απαισιοδοξία και η αισιοδοξία είναι παράγοντες ουσιαστικοί. Ακριβώς όπως "οι πόλεμοι αρχίζουν στο νου των ανθρώπων", και η ειρήνη επίσης αρχίζει στο νου μας. Το ανθρώπινο είδος που επινόησε τον πόλεμο είναι εξίσου ικανό να επινοήσει την ειρήνη. Η ευθύνη είναι του καθενός από μας.

Σεβίλλη, 6 Μαΐου 1986

Μ. Σταθόπουλου: *Υπάρχουν στοιχεία ή τάσεις θρησκευτικού ρατσισμού στη σημερινή ελληνική πραγματικότητα;*

Α. Μιλώντας για ρατσισμό, συνήθως το μυαλό μας πηγαίνει σε πράξεις παραβίασης ανθρωπίνων δικαιωμάτων, διώξεις, φυλακίσεις, στερήσεις, βία βασανισμούς, φόνους κ.λπ. Υπάρχουν όμως και περιπτώσεις *ήπιου ρατσισμού*, με χαρακτηριστικό μια ελάσσονα μόνο δυσμένεια σε βάρος μειονοτήτων ή εν γένει ομάδων πολιτών ή και μεμονωμένων ατόμων, π.χ. κάποια, λιγότερο ή περισσότερο αισθητή, δυσμενή μεταχείρισή τους. Ο ήπιος ρατσισμός είναι πολύ πιο συχνός και διαδίδεται εύκολα, επειδή εδώ οι αντιδράσεις είναι λιγότερες. Γι' αυτό ακριβώς είναι πιο επικίνδυνος. Δεν συνιστά μόνο ο ίδιος ήδη παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά ενέχει και το σπέρμα να εξελιχθεί σε βαρβαρότερες μορφές διακρίσεων.

Εξ άλλου μιλώντας για ρατσισμό, δεν πρέπει μόνο να εννοούμε τις φυλετικές διακρίσεις, επειδή η ετυμολογία της λέξης εκεί οδηγεί. Αυτή θα ήταν μια στενή αντίληψη του φαινομένου. Μπορεί οι φυλετικοί διαχωρισμοί να είναι οι συνηθέστερες αιτίες ή οι οξύτερες εκδηλώσεις της ρατσιστικής νοοτροπίας. Διαχωρισμός όμως μεταξύ κοινωνικών ομάδων, διακρίσεις μεταξύ του "εμείς" και του "οι άλλοι", με θέσεις για υπεροχή της δικής μας ομάδας, είτε από συμφεροντολογικούς υπολογισμούς, είτε από υποτίμηση των άλλων, ή και μίσος εναντίον τους, ό,τι δηλ. χαρακτηρίζει τη ρατσιστική νοοτροπία, γίνονται συχνά και με βάση άλλα γνωρίσματα, όπως η γλώσσα (γλωσσικός ρατσισμός), η θρησκεία (θρησκευτικός ρατσισμός), ιδεολογία (ιδεολογικός ρατσισμός), ηθικές αντιλήψεις (ηθικός ρατσισμός) κ.ο.κ. (πολιτικός, κοινωνικός, πνευματικός, οικονομικός ρατσισμός κλπ). Σ' όλες αυτές τις περιπτώσεις κοινός παρανομαστής είναι το καθεστώς διακρίσεων και παραβίασης ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά συναν-

---

Ο Μ. Σταθόπουλος είναι Καθηγητής της Νομικής και πρώην Πρύτανης του Πανεπιστημίου Αθηνών.